

A FI LIBER: OBIȘNUINȚE ȘI EVADĂRI COTIDIENE ÎN MEDIUL PENITENCIAR

LUCIAN ROTARIU*

ABSTRACT

BEEING FREE: HABBITS AND DAILY BREAKOUTS IN PRISON ENVIRONMENT

Prison is the last possible destination for a humanistic society where the community exert its social, moral and normative borders. A total institution that offers a low mobility and a diminished level of freedom may have contrary effects towards society expectations. Neutralizing the individual for limited periods cannot be sufficient in a society of communication and openness towards others. This utopian society may be considered a social mirror that reflects the failure of the community to accommodate and operate human adaptability. The concepts of freedom, family, visit and imprisonment routine are transposed to a qualitative analyze after interviewing 37 inmates from Bucharest-Jilava Penitentiary.

Keywords: prison, freedom, visit, penitentiary politics, expectations after release.

Libertatea este unul dintre cele mai abstracte concepte învățate, aprofundate și ideologizate de om. Ea poate cuprinde stări, sentimente, trăiri, activități operaționalizate de mediul penitenciar și nu numai. Nevoia de control a unui grup de oameni, unii asupra altora, nevoia lor de previzibilitate în acțiuni, dorințe, principii și moduri de a conviețui oferă acestui concept o latură sensibilă de diferențiere între un ideal tip și opusul acestuia.

Ce efecte și contraefecte, precum și cum s-ar descrie ca ideal tip acest proces de socializare și resocializare instituționalizată, care este importanța și rolul penitenciarului în viața cotidiană a unui deținut cât și a spațiului din care acesta este sustras (societatea) sunt curiozități și întrebări justificabile atât din partea unei stări de libertate, prin dorința de a contrabalansa și minimaliza acțiunile antisociale (cel puțin cele cu un grad mai mare de vizibilitate), cât și din partea unei stări

---

* Doctor în sociologie și cercetător în cadrul Centrului de Cercetare și Inovație în Servicii Sociale din cadrul Facultății de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea din București; e-mail: rotariu_stefan_lucian@yahoo.com

„**Revista română de sociologie**”, serie nouă, anul XXVII, nr. 3–4, p. 227–241, București, 2016

Creative Commons License
Attribution-NoDerivs CC BY-ND

privative de libertate, prin modul în care aceasta rezistă sau cedează propriilor îngrădiri ale principiilor și modurilor de a privi și desfășura viața cotidiană. Obiectivele principale ale studiului prezent au fost reprezentate de: **a.** identificarea percepțiilor persoanelor aflate în detenție asupra vieții de familie în funcție de: *i.* regimul de detenție; *ii.* vârstă; *iii.* durata pedepsei; *iv.* educație; *v.* trecut infracțional; **b.** descrierea unei zile din viața unui deținut, la nivel de atitudine, comportament, precum și activitățile pe care le desfășoară. Descrierea modului în care se desfășoară vizitarea deținuților de către familie, cu referire atât la vizita la masă, cât și la cea realizată în cadrul unui spațiu delimitat cu un dispozitiv de separare.

METODA, TEHNICA ȘI SPECIFICAREA UNITĂȚILOR STUDIATE

În acord cu obiectivele formulate, cercetarea este de tip calitativ. Cercetarea calitativă presupune o „abordare interpretativă și naturalistă” (Denzin *et al.*, *apud* Chelcea 2004, 72), care „construiește o imagine holistă și complexă” prin analiza cuvintelor și punctelor de vedere ale subiecților (Creswell *apud* Chelcea, 2004, 74), privind anumite aspecte mai comune sau mai neobișnuite din viața acestora. Acest tip de cercetare implică studierea „lucrurilor în mediul lor natural, încercând să interpreteze fenomenele în termenii semnificațiilor pe care oamenii le investesc” (Chelcea, 2004, 72). Aceste note descriu caracterul exploratoriu, deschis către semnificațiile oferite de respondenți (Chelcea, 2004, 72).

Cercetarea va utiliza ancheta sociologică pe bază de interviu. Ancheta sociologică este caracterizată ca având „un caracter neexperimental, cu un grad relativ scăzut de control al cercetătorului asupra variabilelor analizate” (Mărginean *apud* Chelcea, 2004, 175). Interviu presupune obținerea, „prin întrebări și răspunsuri, a informațiilor verbale de la indivizi și grupuri umane în vederea verificării ipotezelor sau pentru descrierea științifică a fenomenelor socioumane” (Chelcea, 2004, 297). Totodată, în realizarea acestui studiu vom utiliza metoda observației. Această metodă va permite redarea unor informații utile privind relațiile instituționale privite ca atitudini și comportamente ale cadrelor față de persoanele private de libertate.

Populația investigată este reprezentată de persoanele aflate în detenție în cadrul Penitenciarului București-Jilava. Lotul investigat a fost format din 38 de persoane private de libertate. Profilul respondenților a variat în funcție de: vârstă (22 ani–59 ani), regim de detenție (semideschis și deschis), pedepse (omor, tâlhărie, furt, delapidare, înșelăciune), recidivă (recidiviști și non-recidiviști), status marital (căsătorii, necăsătorii, concubinaj, divorțați), vizite (vizitați, nevizitați), beneficierea vizitelor conjugale (beneficiari și non-beneficiari), implicarea în cadrul activităților desfășurate în penitenciar (implicați, neimplicați) și educație (fără școală, gimnaziu, profesională, liceu și universitate).

Interviurile au fost realizate în perioada 19 iunie 2014–4 iulie 2014. Durata medie de realizare a fost de 1 oră.

Profilul respondenților:

	Vârstă	Educație	Stare civilă	Condamnări anterioare	Regim detenție
S1	–	–	–	–	–
S2	38 ani	doctorat	căsătorit	nu	semideschis
S3	44 ani	facultate	căsătorit	nu	semideschis
S4	23 ani	6 clase	concubinaj	nu	semideschis
S5	29 ani	facultate nefinalizată	necăsătorit	nu	semideschis
S6	44 ani	liceu	căsătorit	da	semideschis
S7	29 ani	10 clase	concubinaj	nu	semideschis
S8	48 ani	liceu	divorțat	nu	semideschis
S9	39 ani	școală profesională	concubinaj	da	semideschis
S10	45 ani	facultate	concubinaj	da	semideschis
S11	39 ani	6 clase	concubinaj	nu	semideschis
S12	47 ani	școală profesională	căsătorit	da	semideschis
S13	34 ani	facultate	divorțat	nu	semideschis
S14	26 ani	10 clase	necăsătorit	da	semideschis
S15	29 ani	școală profesională	necăsătorit	nu	deschis
S16	59 ani	facultate	căsătorit	nu	deschis
S17	30 ani	liceu	căsătorit și relație extraconjugală	nu	semideschis
S18	46 ani	10 + 2 clase	concubinaj	da	semideschis
S19	36 ani	10 clase	concubinaj	da	semideschis
S20	43 ani	master	căsătorit	nu	deschis
S21	46 ani	facultate	necăsătorit	nu	deschis
S22	30 ani	liceu	necăsătorit	nu	deschis
S23	35 ani	2 clase	căsătorit	da	semideschis
S24	37 ani	școală profesională	concubinaj	da	semideschis
S25	49 ani	11 clase	căsătorit	da	semideschis
S26	34 ani	4 clase	concubinaj	da	semideschis
S27	36 ani	liceu economic	concubinaj	da	semideschis
S28	52 ani	liceu	concubinaj	da	semideschis
S29	29 ani	an III facultate	concubinaj	–	semideschis
S30	48 ani	facultate	căsătorit	da	deschis
S31	–	–	concubinaj	–	–
S32	46 ani	liceu	căsătorit	–	–
S33	–	–	–	–	–
S34	28 ani	facultate	concubinaj	nu	semideschis
S35	46 ani	10 clase	necăsătorit	nu	semideschis
S36	25 ani	5 clase	concubinaj	da	semideschis
S37	40 ani	liceu	căsătorit	nu	deschis
S38	–	–	–	–	–

* Nu au fost oferite informațiile socio-demografice/Interviul a fost întrerupt.

LIMITE ȘI RISCURI

Cercetarea de tip calitativ are un grad scăzut de generalizare, exceptând situația în care lotul investigat se transpune într-o proporție majoritară sau integrală cu referința socială analizată.

Utilizarea unor spații variate (săli de curs, curtea interioară, cabinetul psihologului și al asistentului social, biblioteca etc.), pentru a conduce interviurile, poate implica lipsa omogenității asupra stimulilor externi implicați. Această diversitate nu oferă posibilitatea de a delimita impactul mediului de atitudinile, comportamentele și ideile menționate de participanți.

Recrutarea respondenților a fost în mare parte asigurată de către angajații instituției. Profilul acestora este reprezentat predominant de indivizi care au beneficiat în mod frecvent de recompense, care erau vizitați și păstrau un contact uzual cu mediul exterior. Acest aspect nu permite utilizarea într-un sens extins a rezultatelor asupra întregului aparat și sistem instituțional din mediul penitenciar investigat.

În decursul studiului au existat situații în care participanții erau reticenți în a oferi detalii considerate ca fiind sensibile în contextul executării pedepsei. Astfel de atitudini s-au regăsit cu precădere în cuprinsul temelor: în cuprinsul condițiilor, drepturi, comportamentul personalului angajat și a altor persoane private de libertate. Totuși, au existat situații în care subiecții au utilizat participarea la interviu ca un mijloc de a comunica cu mediul extern prin descrierea în detaliu a subiectelor abordate.

Răspunsurile au fost notate în timpul discuției cu participanții. Lipsa posibilității de a înregistra audio interviurile afectează calitatea transcrierilor, în special calitatea informațiilor pentru care a fost necesară o descriere amănunțită.

CE ÎNSEAMNĂ A FI LIBER

A fi liber înseamnă a alege. Dimensiunea carcerală nu implică privarea inechivocă, ireversibilă și totală a alegerii. Expresii ale conceptului de libertate se regăsesc cu precădere în elementele de interacțiune cu exteriorul mediului penitenciar. Vizita, activitățile lucrative, activitățile socio-educative, diversele discuții și activități colocale între colegii de cameră redau persoanei, într-o formă prudentă, o formă de libertate în cele mai restrictive condiții. Libertatea se pierde în momentul constrângerii. Constrângerea se regăsește în cadrul unui penitenciar atât prin exercitarea unei forme de autoritate formală, prin aplicarea regulamentelor de ordine interioară, cât și printr-o ierarhizare informală formată printr-o necesitate de proximitate. Proximitatea este validată prin intermediul interacțiunii. O interacțiune predominantă cu angajații instituției poate conduce la reacții indezirabile din partea colegilor de cameră, de secție sau penitenciar. Cele două centre de putere, comunitatea extinsă, instituția și comunitatea restrânsă formată din persoanele

private de libertate, aflate în centre de interes opozabile, nu și-au creat un mediu neutru de interacțiune. Acest aspect poate explica lipsa reciprocă de încredere și lipsa unui comportament dezirabil în anumite conjuncturi din partea ambelor părți.

A fi liber înseamnă a adera la o comunitate. Comunitatea redă individului spațiul fizic și virtual pentru a se manifesta. În lipsa unor legături sau în prezența unor legături slabe sociale, individul își pierde involuntar capacitatea de a alege. Comunitatea fizică poate desemna rolurile și identitățile sociale expuse individului, în timp ce comunitatea virtuală, în sensul de totalitate a simbolurilor de rol acceptate sau la care se expune, redă spațiul și posibilitățile ideologice de exprimare.

Expresia libertății se poate manifesta doar prin interacțiune. Interacțiunea poate fi directă, în momentul realizării legăturilor sociale fizice prin utilizarea unui comportament propriu-zis, și indirectă, prin utilizarea unor comportamente fizice ca răspuns la cerințe și așteptări micro- și macrosociale, și virtuală, atunci când individul își formează atitudini și convingeri ca răspuns al raportării la grupul de aderență.

Conceptul de alegere în momentul interacțiunii devine utilizabil dacă îndeplinește următoarele condiții:

1. autoritatea grupului și/sau a persoanelor cu care interacționează un individ nu este exprimată într-o formă centralizată, în care unul sau mai mulți indivizi trasează așteptările și comportamentele celorlalți;

2. diferențele de status economic și social nu produc în mod direct sau indirect forme de constrângere asupra membrilor grupului;

3. comunicarea și medierea informațiilor între persoane se realizează bidirecțional;

4. comportamentul, atitudinile și convingerile rezultate în urma interacțiunii au un grad redus de predictibilitate;

5. rezultatele interacțiunii se constituie într-un cadru atemporal, în momentul acțiunii sau într-o perioadă ulterioară. Cadrul atemporal este reprezentat de lipsa unui spațiu delimitat de timp, spre exemplu aderarea la un principiu, la o ideologie, la sensuri de interpretare etc. Timpul prezent și viitor este reliefat de utilizarea rezultatelor interacțiunii pentru formarea unor atitudini și comportamente de moment sau ulterioare.

A fi liber înseamnă a te expune la roluri și așteptări variate. Diversitatea asigură posibilitatea de a alege. În lipsa ei comportamentul devine predictibil și fără intenționalitate. Diversitatea nu implică opozabilitate, ci alternative de conduite, reacții și atitudini. În momentul în care se regăsesc stări și roluri contradictorii, alegerea ar implica o formă de constrângere asupra membrilor sau comunității.

Libertatea se exprimă într-o formă finită fără continuitate. Ea este reprezentată de un segment închis, de un proces de trecere între atitudinile, comportamentele și convingerile unui individ în decursul relațiilor, rolurilor și grupurilor la care aderă.

Structura conceptului de libertate cuprinde următoarele elemente (model ipotetic):

1. o alegere efectuată;
2. în cadrul unui grup restrâns sau a unei comunități extinse;
3. în urma utilizării unei forme de interacțiune (directă, indirectă);
4. ce oferă o predictibilitate redusă;
5. realizată în lipsa unei constrângeri;
6. cu privire la o acțiune prezentă, ulterioară sau atemporală;
7. prin expunerea la o diversitate neopozabilă principiilor adoptate de comunitate;
8. finalizată prin adoptarea unei atitudini, convingeri sau a unui comportament.

O ZI OBIȘNUITĂ ÎN PENITENCIAR

Contextul cotidianului: spațiul este configurat la minimum 6 metri pătrați și este dispus în forme variate de mărime; de la 5–6 până la 20–25 de persoane în aceeași incintă prevăzută cu o ușă metalică, gratii exterioare și interioare la geamuri, paturi din fier supraetajate în calupuri de câte 3, cu un spațiu sanitar, mobilier redus, cu posibilitatea de a beneficia de dispozitive radio-tv (maximum două în cameră, în prezent) și de un abonament la televiziunea prin cablu, 1–5 frigider pentru buna depozitare și menținere a hranei primite din partea familiei sau a altor beneficiari, în timpul iernii un program de căldură, iar în timpul verii aerisire naturală prin deschiderea ferestrelor.

Centrul de referință pentru o persoană privată de libertate este desemnat de spațiul său intim, ce se limitează la patul și locul de depozitare al obiectelor personale. După delimitarea spațiului privat, aceasta își poate adapta în cameră un spațiu semiprivat, unde se poate asocia cu alți colegi, pentru a împărți activități în comun, cum ar fi servirea mesei, derularea unor activități recreative și de relaționare. Camera asigură o delimitare precisă între colegi și alte persoane din exteriorul ei. Segregarea este asigurată printr-o structură ierarhizată formal, prin desemnarea unui reprezentant al camerei, responsabil cu buna conviețuire și păstrare a unui mediu sanitar în anumite criterii (salubritate, ordine interioară), și informal, prin capacitatea unor indivizi de a fi identificați ca lideri sau ca persoane care pot exercita o formă de autoritate. Autoritatea informală poate varia în funcție de interesele de grup sau particulare ale persoanelor care doresc și exercită o formă de autoritate; elementele comune ale ierarhizării informale sunt redede cu precădere de identitatea virtuală formată în penitenciar (prestigiu, apartenența la grupuri infracționale), capacitatea de a dispune și de a gestiona resurse economice și, nu în ultimul rând, caracteristici fizice (înălțime, greutate, constituție fizică și, în anumite

condiții, vârsta). Pentru a exercita o formă de autoritate nu este necesară îndeplinirea simultană a celor trei factori menționați; extrapolarea unuia fiind suficientă pentru a capacita și a dispune de o formă de autoritate sau, într-un mod pragmatic, identificarea unei caracteristici apreciate pozitiv poate asigura în anumite limite dispunerea celorlalte. O persoană care a fost condamnată anterior sau care și-a format un prestigiu prin implicarea în cadrul unor acțiuni cu caracter violent ar putea să-și asigure un confort economic și să dispună de resurse peste media disponibilă. Totuși, în situații particulare, aceste caracteristici pot fi înlocuite cu succes de abilități de comunicare, inteligență, mediere sau, în cazuri excepționale, de o autoritate morală (reprezentanți ai unor culte religioase, politice, educaționale considerate modele culturale în spațiul exterior).

Camerele sunt interconectate printr-un hol îngust ce permite deplasarea simultană a două persoane. Un hol desemnează și delimitează o secție care poate fi compusă dintr-un număr de 3–12 camere (număr aproximativ) și este dotată cu telefoane. Secția poate cuprinde un club ce reprezintă un spațiu destinat activităților socio-educative, unde cadrele specializate sau anumiți profesioniști pot desfășura cursuri, calificări, concursuri sau unde persoanele private de libertate pot desfășura activități recreative, culturale, de manufacturare sau de creativitate (scrierea la revista cu circuit închis a penitenciarului, redactată de mână). În fiecare secție se regăsesc birouri ale cadrelor. Psihologi, asistenți sociali, educatori împart, de cele mai multe ori în număr de 2 sau 3, câte un spațiu alocat. O parte din aceștia au o conformație profesională militară și au parcurs ulterior cursuri de specialitate. În capătul holului, aproape de intrarea în secție, se regăsește o parte din personalul de la pază și protecție. 3–4 cadre supraveghează secția. De două ori pe zi efectuează apelul. Apelul reprezintă verificarea fiecărei camere în funcție de anumiți indicatori, de la igiena păstrată în cameră, până la observarea anumitor probleme existente.

Fiecare secție dispune de o curte de aer, un spațiu delimitat printr-un gard aflat în proximitate, unde persoanele private de libertate au posibilitatea de a desfășura activități în aer liber (alergat, exerciții fizice, discuții), într-un timp limitat în funcție de regimul desemnat. În exteriorul corpului de imobile destinat secțiilor, se regăsesc spațiile administrative, popota (pentru cadre), incinta amenajată pentru vizită, camera destinată vizitei conjugale (amenajată în perimetrul de pază în proximitatea unor secții), un parc amenajat pentru copii, destinat programelor de vizită între tați și copii, o bibliotecă și o secție de calculatoare, un spațiu de cult religios și diferite centre de pază (foișor, centru de verificare intrare-ieșire, control *terrorist*, intervenții rapide).

Aceasta este o descriere succintă a principalelor caracteristici regăsite în spațiul carceral studiat, care limitează, dezvoltă și favorizează adoptarea unor comportamente uzuale și particulare.

Vă rog să descrieți o zi obișnuită din viața dvs. în penitenciar:

6-6:30 trezirea, paturile, cafea/ceai, se face curățenia în cameră, la 7 apelul, după se deschid ușile – unii la aer, alții table-șah, la 11 suntem băgați în camere – masa de prânz, 14 se deschid ușile, alții merg la cursuri, intrăm în cameră 19:00 apelul, activitate interioară – TV, stingerea (S3, 44 ani, facultate, căsătorit, regim semideschis).

Te trezești la 7, pregătești camera de apel, intră majorul, te ceartă puțin, după aceea te mai odihnești, se deschid ușile, începe gălăgia, pe la 11 se închid ușile pentru masă, eu mă duc la muncă 8-10-12, ore depinde de nevoile lor (S5, 29 ani, facultate nefinalizată, necăsătorit, regim semideschis).

Foarte plictisitoare. Ne facem patul, igiena, „tron” după apel (pentru a nu crea o situație indezirabilă se utilizează closetele după apel), mai dormim, se deschid ușile, ne spălăm, ne îmbrăcăm, ne ducem la alții în cameră, table, șah, remi, discutăm, când discutăm despre afară ne simțim liberi, (discutăm) despre întâmplări din penitenciar (S19, 36 ani, 10 clase, concubinaj, condamnări anterioare, regim semideschis).

O zi obișnuită din viața unei persoane private de libertate în spațiul carceral ar putea fi descrisă ca fiind o rutină. O rutină stabilită instituțional prin regulamentul de ordine interioară (trasarea unor activități specifice pentru a asigura un minimum de igienă și a asigura un control relativ asupra activităților desfășurate în cameră), prin autoritatea exercitată de personalul angajat în penitenciar (aceștia pot stabili sarcini și cerințe specifice, în special în cazul în care persoana privată de libertate este înscrisă într-un program socio-educativ sau în cadrul unei activități lucrative), prin spațiul locativ limitat și totodată prin intermediul trăsăturilor sociale disponibile. Trăsăturile sunt interacțiuni mediate de: ierarhizare formală și informală între colegi de cameră, secție, unitate; de o capacitate de a sintetiza și conceptualiza informații; de starea de recidivă a celor implicați; de expunerea la mediul exterior (prin vizite și păstrarea unei legături cu membrii familiei sau cunoscuții); și de obiective privind continuitatea sau stoparea activităților pentru care au fost condamnați anterior.

În timp, rutina capătă aspecte ritualice. Condițiile și reglementările redau un proces ceremonial prin crearea unor forme tradiționale și prin formarea unei culturi specifice. Spațiul carceral își formează norme, valori, elemente lingvistice, conduite și interpretări proprii. Uneori acestea sunt situate în afara contextului legitim oferit de comunitatea extinsă (societatea, cadrul legislativ), dar, fără respectarea acestor tradiții, rolurile și așteptările reciproce (cadre și deținuți) ar conduce probabil la o destabilizare de fond a întreg sistemului, pentru că nu ar exista o continuitate. Tradițiile, chiar dacă s-au adaptat în zeci de ani, au fost promovate cu precădere de persoanele private de libertate, prin intermediul unei slabe supravegheri și a unei neimplicări din partea factorilor externi (atât societatea în ansamblul ei, cât și instituțiile responsabile), fapt ce a condus la o segregare nu doar fizică și limitată temporal, dar totodată a realizat o graniță socială și un rol social negativ, cel de *pușcăriaș*, care nu se șterge în momentul finalizării pedepsei.

Evadarea din cotidian

(O zi mai puțin obișnuită) Mă iau gândurile că nu are mâncare (cu referire la concubină) (S7, 29 ani, 10 clase, concubinaj, regim semideschis).

(O zi mai puțin obișnuită) Să te trezești odată că te muți, se poate întâmpla orice (S9, 39 ani, profesională, concubinaj, condamnări anterioare, regim semideschis).

(O zi mai puțin obișnuită) Când ies la câte un curs, la o vizită (S14, 26 ani, 10 clase, necăsătorit, dosare cumulate, regim semideschis).

O zi mai puțin obișnuită în spațiul carceral implică în primul rând o detașare de rolul de *pușcăriaș*, *hoț*, *deținut*.

Detașarea poate fi realizată prin:

1. factori previzibili externi, comunicarea cu mediul social de proveniență (familia, prieteni, cunoștințe) sau al unor persoane din exterior (organizații caritabile, culte religioase, formatori profesionali etc.), prin intermediul unei interacțiuni directe (vizite, programe sociale) sau prin utilizarea unor mijloace de comunicare (telefon, corespondență poștală);

2. factori previzibili interni, prin asigurarea participării la o activitate educativă, lucrativă (în exteriorul penitenciarului) sau prin participarea la activități cu un grad redus de repetabilitate, organizate de către persoanele private de libertate;

3. factori imprevizibili externi și interni prin intermediul cărora identitatea de *hoț* este pentru o perioadă limitată de timp întreruptă.

Programele educative și structura de organizare a relațiilor stabilite pentru persoanele private de libertate ar fi recomandabil să țină cont de capacitatea lor de a se distanța de rolul și identitatea oferită în spațiul carceral. În măsura în care deținuții se vor identifica cu rolul atribuit, se vor crea așteptări antagonice.

Fără a scoate o persoană privată de libertate de sub auspiciile rolului desemnat de spațiul carceral, probabilitatea de a maximaliza comportamente prosociale, asociate cu mediul exterior, sunt scăzute. Păstrarea identității în cadrul unor comportamente programate prin intermediul activităților socio-educative va contura și va întări probabil rolul atribuit. Utilizarea aceluiași spațiu, aceluiași resurse, aceluiași oameni, care au posibilitatea de a sancționa, va conduce la un comportament disimulat prin care deținuții vor încerca să redea mecanic atitudini și interpretări fără a le trece printr-o formă de responsabilitate. Sunt deținuți și se conformează, colete care sunt așezate la locul lor și nu persoane sau identități umane asociate cu mediul exterior. Totuși, această interpretare prezintă vicii de aplicare. Considerarea și utilizarea unei identități diferite ar conduce la destrămarea culturală, de drept și de fapt, a instituției sociale formate. O variantă echilibrată, unde rolul și identitatea de *persoană privată de libertate* poate coexista cu o identitate socială diferită prin utilizarea unei referințe externe, într-o proporție mai mare, poate conduce la o optică diferită și la o relativă îmbunătățire a climatului punitiv atât pentru cei care exercită o formă de autoritate, cât și pentru cei supravegheați.

VIZITA

Vizita este un spațiu de tranzit între două lumi sociale diferite, mediate de comunitatea extinsă prin intermediul penitenciarului. Persoanele private de libertate au posibilitatea de a se expune informațiilor din exterior, oferite de proximitatea lor socială, în timp ce vizitatorii au posibilitatea de a menține o relație palpabilă cu aceștia. Ambele lumi, înainte și după aceasta, sunt destructurate. Pedepșa construiește artificial roluri și sintagme noi atât pentru rolurile familiale, profesionale și secundare ale deținutului, cât și asupra celor cu care acesta își formase relațiile. Relațiile se schimbă fundamental nu doar prin prisma imposibilității de a alege un spațiu fizic, temporal, pentru a consuma o identitate atribuită (de frate, soț, prieten, concubin), dar mai ales prin fixarea unei noi identități, o identitate secretă, care se exprimă doar în incinta spațiului carceral. În momentul vizitei, identitatea secretă participă pasiv pentru a putea dezvolta relații de suport între identitatea anterior formată și cea cu care ea comunică. Identitatea secretă se referă la totalitatea atributelor comportamentale, de limbaj, atitudinale, formate prin intermediul penitenciarului. Aceasta poate varia indiferent de procesul de etichetare din exterior și se poate exprima în grade diferite, în funcție de modul de *adaptare* la viața din penitenciar.

Mă sensibilizează la vizită. Uităm tot (indiferent cine vine – familie, prieteni), uităm că suntem aici, (e) ca la o terasă. Când te anunță (gardienii despre vizită, chiar dacă știa anterior de programarea vizitei de la rudele sale) ai o bucurie, ai o nerăbdare. Trece foarte greu timpul (așteptând vizita). Ne pregătim, bărbierim, să ne vadă familia cât mai ok, să creadă că avem de toate, să nu-i facem să sufere (S19, 36 ani, 10 clase, concubinaj, condamnări anterioare, regim semideschis).

(Vizita) Cel mai bun lucru din viața penitenciarului. Relaxare totală, te simți în largul tău (S1, nu a oferit date socio-demografice).

Foarte bună. Ții legătura cu familia. Poți să-ți ții copiii în brațe. Uiți pe moment că ești la pușcărie (S18, 46 ani, 10+2 clase, concubinaj, condamnări anterioare, regim semideschis).

Putem să ne vizităm familia, copiii, vizita la masă e foarte bună, la închiși era greu (S7, 29 ani, 10 clase, concubinaj, semideschis).

Cea mai așteptată zi din săptămână (S13, 34 ani, facultate, divorțat, regim semideschis).

Bună, te ajută să menții legătura cu exteriorul. La telefon știi că e undeva unde nu poți ajunge (S5, 29 ani, facultate nefinalizată, necăsătorit, regim semideschis).

Modul în care se pregătesc persoanele private de libertate înainte de vizită poate indica elementul de vulnerabilitate. Aspecte și activități desfășurate într-un context exterior probabil nu și-ar fi regăsit aceeași cadență în penitenciar. Pe lângă argumente credibile de tipul „să arătăm bine, să nu-i facem să sufere” (S 19), totuși, elementul principal este reprezentat de o relație de suport care primează

asupra relației de familie, de prietenie, profesională etc. O parte din persoanele private de libertate învață să-și seducă vizitatorii pentru a se asigura de un sprijin din partea acestora pentru o perioadă cât mai mare de timp.

Persoanele care au experimentat un regim de securizare mai restrictiv (închis, de maximă siguranță) apreciază într-o proporție mai mare condițiile din timpul vizitei, în comparație cu cei care nu au experimentat alt regim unde vizita se defășura cu un dispozitiv de separare. Scoaterea dispozitivului de separare prin accederea la un regim mai puțin restrictiv apropie deținutul de libertate.

Roluri principale ale vizitei:

1. Menține o formă directă de interacțiune cu familia.
2. Asigură suport economic persoanelor private de libertate.
3. Fidelizează și accentuează rolurile sociale atribuite anterior intrării în penitenciar.
4. Creează o legătură de moment cu mediul exterior printr-un schimb de informații.
5. Gestionează și asigură o organizare socială a familiei sau a grupului de proveniență.

Roluri secundare ale vizitei:

1. Motivează persoana privată de libertate să se înscrie în programe ocupaționale pentru a beneficia de recompense și a se elibera înainte de termenul stabilit.
2. Oferă o securitate fizică persoanei private de libertate în penitenciar.
3. Oferă prestigiu persoanei private de libertate în cadrul camerei, în măsura în care aceasta va dispune de anumite bunuri (alimente, haine, bunuri de uz general).
4. Favorizează menținerea sau schimbarea comportamentelor anterioare adoptate de către deținut. În măsura în care structura socială se schimbă, acesta va avea posibilitatea fie de a-și continua activitățile infracționale, fie de a urma căi legitime. Acestea pot varia în funcție de obiectivele grupului de referință al persoanelor care îl vizitează (familie, prieteni, membri ai unui grup profesional, religios, sportiv etc.)
5. Permite și favorizează realizarea unor schimburi economice și de bunuri între persoanele private de libertate.

Efecte negative ale vizitei:

1. Crearea unor legături slabe, disimulate, între vizitatori și vizitați, prin raportarea și adaptarea persoanei private de libertate la starea de vulnerabilitate în care se regăsește.
2. Crearea unui spațiu greu controlabil privind introducerea de obiecte interzise.

3. Supunerea persoanelor vizitatoare la constrângeri de ordin fizic și psihic atât prin intermediul controlului terorist, cât și prin presiunile exercitate de către persoanele private de libertate.

4. Implicații de ordin psihosocial asupra minorilor care participă.

5. Costuri economice efectuate de vizitatori.

FAMILIA

Familia este singurul subiect abordat în cadrul studiului, pentru care, la nivel de opinie, a existat un consens. Familia este *total*, este principala formă de referință și de conexiune cu exteriorul.

Ce reprezintă familia pentru dvs.? Ce considerați că ar trebui să facă familia pentru dvs. în timpul perioadei de privare de libertate?

Totul. Îmi doresc foarte mult să ajung să-mi ajut mama. Tata a luat-o pe un drum greșit; (familia) cam face tot, mă ajută foarte mult (S4, 23 ani, concubinaj, regim semideschis).

Tot. Să mă susțină mai mult (material și moral). Să mă încurajeze, să-mi ridice moralul (S8, 48 ani, liceu, divorțat, regim semideschis).

În momentul de față mi-am dat seama că e totul acum. Să fie ei puternici, să aibă tot, să nu se chinuie să muncească pentru mine. Chiar dacă nu mă căutau, nu aveam nimic să le reproșez (S14, 26 ani, 10 clase, necăsătorit, mandate contopite, regim semideschis).

Totul, mai ales acum că îmi acordă timpul respectiv, îmi dau o a doua șansă. Să țină legătura cu mine și să vină la mine. Dacă nu ar veni la mine cred că mi-aș schimba comportamentul, mai nervos, agitat (S19, 36 ani, 10 clase, concubinaj, condamnări anterioare, regim semideschis).

Legătura cu părinții se întoarce, la nivel simbolic, la timpul copilăriei, la o dependență fizică, emoțională, unde rolurile și așteptările erau stabilite de către părinți sau de către modelul de autoritate urmat. În lipsa unei vieți sociale paralele (profesionale, apartenența la un grup secundar), soția, copiii devin, în forme variate, centre simbolice de cult și de venerare.

Așteptările sunt mari. Mediul exterior, prin intermediul vizitei, exercită o presiune asupra persoanei private de libertate, pentru a favoriza o eliberare condiționată înainte de termen. Pentru a putea beneficia de clemența justiției, aceasta are nevoie să dea dovadă de *îndreptare*. Discuțiile din timpul vizitei cuprind deseori sintagme de tipul: „Fii cuminte”, „Fii ascultător”, „Nu te certa” și „Nu fă probleme”, în special în rândul tinerilor sub 30 de ani. Sacrificiile efectuate de familie sunt considerabile: bani, mâncare, deplasare, adaptarea propriului program, acceptarea faptelor comise și acceptarea rolului social anterior condamnării. Persoanele private de libertate au menționat, înțeles și exemplificat sacrificiile efectuate de familie. Pentru cei din penitenciar familia reprezintă, cel

mai probabil, singurul suport economic, afectiv și moral. Dar poate mai importante decât acest suport sunt planurile și obiectivele centrifugate în jurul lor. Fără raportarea la o familie, viața socială trăită după eliberare prezintă șanse scăzute de adaptare, în lipsa altor alternative.

ĂȘTEPTĂRI ȘI OBIECTIVE DUPĂ ELIBERARE

Ce așteptări și obiective aveți după eliberare?

Viața mea s-a schimbat radical. Am avut iluzia că depind de alții, dar depind de mine. Viața e frumoasă, are și alte căi (S9, 39 ani, profesională, concubinaj, condamnări anterioare, regim semideschis).

Să stau cu familia mea mai mult, să plec într-un concediu. Să fiu singur cu familia, simt nevoia... asta mă ține liniștit aici (S6, 44 ani, liceu, căsătorit, condamnări anterioare, regim semideschis).

Mi-am distrus viața. Sper să o iau de la capăt (S13, 34 ani, facultate, divorțat, regim semideschis).

Să-mi întemeiez o familie. Să fac copii. La arest concubina era însărcinată și a făcut avort spontan (S19, 36 ani, 10 clase, concubinaj, condamnări anterioare, regim semideschis).

Să-mi iau copilul de la Protecție. Să merg la Barcelona, să cer alocația pentru copil. Am unul născut în Spania, altul în Italia (S23, 35 ani, 2 clase, căsătorit, condamnări anterioare, regim semideschis).

Vreau să vând tot și să mă stabilesc în altă parte. Numai corupți! Pentru că sunt recidivist m-au arestat! (S24, 37, profesională, concubinaj, condamnări anterioare, regim semideschis).

Obiectivele precizate de persoanele intervievate conduc predominant la o stare și structură socială avută anterior perioadei de exercitare a pedepsei. Fie că obiectivele acestora desemnează aspecte prosociale, de tipul accederii la resurse economice prin mijloace legitime, redobândirea relațiilor intrafamiliale, evitarea revenirii în spațiul carceral, fie că acestea sunt identificate de continuarea și diversificarea carierei infracționale, penitenciarul reprezintă un filtru al propriilor așteptări, un spațiu de slăbire a legăturilor și o decădere a identității sociale.

O PERSPECTIVĂ DIN EXTERIORUL MEDIULUI PENITENCIAR

O relație de criminalitate este compusă prin concurența simultană a mai multor elemente, roluri și instituții sociale. În primul rând este necesară existența unui spațiu delimitat social de aspecte legislative prin care să fie desemnate specific comportamentele dezirabile și cele care sunt condamnabile. În acest spațiu un individ sau un grup de invidizi aderă la un comportament cuprins de lege care

produce un prejudiciu unei victime. Prejudiciul este produs atât în raport cu societatea prin destabilizarea unor roluri trasate cât și prin destabilizarea spațiului de proximitate socială a victimei. În lipsa unuia dintre aceste elemente natura criminologică a unei acțiuni nu poate fi stabilită. Fără existența unei delimitări specifice un comportament nu poate fi trecut prin filtrul legislativ; crearea unui prejudiciu, în lipsa precizării unei responsabilități a unui grup sau a unui individ, nu permite o culpabilizare, iar inexistența unui prejudiciu nu poate clarifica o relație dintre o victimă și un agresor.

Instituțiile de exercitare a controlului pedepsei reprezintă în primul rând prejudicierea societății și nu a victimei. În acest context, spațiul penitenciar reprezintă concentrarea maximă de putere pe care un stat o poate exercita asupra indivizilor ce-l formează. Rolul principal al penitenciarului din perspectivă socială este reprezentat de neutralizarea pentru o perioadă nedeterminată de timp a elementelor ce pot afecta stabilitatea și ordinea. Neutralizarea este posibilă prin slăbirea legăturilor sociale stabilite anterior, prin decăderea rolurilor sociale anterior formate, prin trasarea unui rol generalizat: acela de *a fi deținut*, prin incapacitarea individului pedepsit de a decide asupra propriului corp și prin privarea spațiului intim. Orice alt rol devine un element secundar disponibil și limitat de resursele alocate și de politicile adoptate, la nivel global, de către stat și la nivel comunitar de către instituția în sine, prin exprimarea factorilor decidenți.

Aici e iadul pe pământ. Invidie. Șmecherii pot să fie cuminiți doar prin raport. Nu se gândește că ești om și nu animal [Cu referire la unele persoane angajate în sistemul penitenciar] (S6, 44 ani, liceu, căsătorit, condamnări anterioare, regim semideschis).

Penitenciarul este o reflecție a comportamentelor sociale care nu se pot adapta în societate și, într-o proporție mult mai redusă, a celor care implică încălcarea codului penal. În funcție de evoluția societății din perspectiva principiilor de conceptualizare a umanității și de formarea unor noi tehnologii de supraveghere, monitorizare și control, obiectivele actuale vor continua procesul de înlocuire a spațiului carceral cu metode alternative. Atât timp cât majoritatea infracțiunilor implică un puternic caracter social, închisoarea, în forma actuală, își va pierde spațiul, identitatea și mijloacele de coerciție în detrimentul unor măsuri alternative specifice într-o perioadă extinsă de timp.

DIRECȚII DE RECOMANDĂRI INSTITUȚIONALE ȘI LEGISLATIVE

Orice sistem este perfectibil prin natura obiectivelor stabilite, a resurselor materiale, umane și informaționale de care dispune. În urma realizării studiului au putut fi identificate o serie de propuneri care să respecte în parte rolul, funcțiile, principiile de drept și obiectivele instituționale asumate:

1. favorizarea interacțiunii fizice și a comunicării între persoana privată de libertate și grupul de suport (soț, soție, mamă, tată, concubin(ă), copii, prieteni și alți vizitatori). Familia și grupul de referință reprezintă principalul factor de reinsertie în comunitatea extinsă. Orice măsură care favorizează menținerea și aprofundarea relațiilor cu mediul exterior poate conduce la diminuarea recidivei și la o reintegrare într-un timp mai scurt în comunitate;

2. alte măsuri au în vedere îmbunătățiri de ordin logistic:

- a. externalizarea programelor socio-educative;
- b. reprezentarea și informarea persoanelor private de libertate;
- c. reprezentarea victimei în procesul de eliberare condiționată;
- d. securizarea și stimularea unui comportament adecvat al persoanelor private de libertate față de lucrătorii din mediul penitenciar.

BIBLIOGRAFIE

1. ARSENESCU, ȘTEFAN (1905). *Sistemul penitenciar și studiu asupra închisorilor din România*. Teză pentru licență, Școala Superioară de Științe de Stat, Universitatea din București. București: Tipografia Aurora.
2. BANCIU, DAN (2007). *Sociologie juridică*. București: Editura Lumina Lex.
3. BANCIU, DAN (2005). *Crima și criminalitatea. Repere și abordări juris-sociologice*. București: Editura Lumina Lex.
4. BANCIU, DAN (1992). *Control social și sancțiuni sociale*. București: Editura Hyperion.
5. BASILIADE, GEORGE (2006). *Criminologie comprehensivă*. București: Editura Expert.
6. CHELCEA, SEPTIMIU (2004). *Inițiere în cercetarea sociologică*. București: Comunicare.ro.
7. COYLE, ANDREW (2005). *Understanding prisons*. London: Open University Press, p. 104–132;
8. Comisia Europeană (2011). *Rapport au Gouvernement de la Roumanie relatif à la visite effectuée en Roumanie par le Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants (CPT)*. [Online] Disponibil pe <http://www.cpt.coe.int/en/states/rom.htm> [Accesat la data de 15 august 2014].
9. DOBRICĂ, PETRONEL (2010). Viața cotidiană în închisoare. Putere, ierarhii sociale, sexualitate, „Sociologie românească”, 8 (3), p. 24–38.
10. FOUCAULT, MICHEL [1975] (2005). *A supraveghea și a pedepsi: Nașterea închisorii*. Trad. din lb. franceză, postfață și note de Bogdan Ghiu, ed. a 2-a. Pitești: Paralela 45.
11. GOFFMAN, ERWING [1957] (2004). *Aziluri. Eseuri despre situația socială a pacienților psihiatrici și a altor categorii de persoane instituționalizate*, traducere de Anacaona Mîndrîlă, Iași: Editura Polirom.
12. Legea nr. 286/2009 privind Codul penal, publicată în „Monitorul Oficial” nr. 510 din 24 iulie 2009.
13. Legea nr. 187/2012 pentru punerea în aplicare a Legii nr. 286/2009 privind Codul penal. „Monitorul Oficial” nr. 757 din 12 noiembrie 2012.
14. Legea nr. 254/2013 privind executarea pedepselor și a măsurilor privative de libertate dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal. „Monitorul Oficial” nr. 514 din 14 august 2013.
15. Regulament de aplicare a Legii nr. 254/2013 privind executarea pedepselor și a măsurilor privative de libertate dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal. Proiect lansat în dezbateră publică emis de Ministerul Justiției în data de 3 februarie 2014.
16. STĂNIȘOR, EMILIAN (2004). *Universul carceral*. București: Editura Oscar Print.
17. STĂTESCU, ȘTEFAN (1895). *Câteva cuvinte asupra regimului nostru penitenciar*. București: Tipografia Gutenberg.

